

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARNING TIL O'RGANISH KO'NIKMALARINI
RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI BOSHQA FANLAR BILAN BOG'LIQLIGI
PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7814218>

Gulbayeva Gulxayyo Bahodirovna

*TerDPI Ta'lim tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) 2-kurs magistranti.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishni oshirish uchun didaktik o'yinlar orqali o'quvchilarni fikrlashga, izlashga, g'oyalarni to'plashga, uyg'unlashtirishga, ko'nikma va odatlarni hayotda qo'llashga o'rgatuvchi va tarbiyalovchi kuchli faoliyat turlaridan biri bo'lishi uchun didaktik o'yinlardan foydalanishga to'xtalib o'tamiz.*

Kalitso'zlar: *boshlang'ich sinflar, usul, dialogik, kognitiv, innovatsiya, didaktika o'yin, ta'lim zamonaviy innovatsion metodlar, qiziqarli o'yinlar*

Dunyoni bilish nazariyasi ona tili o'qitish metodikasining metodologik asosi hisoblanadi. Metodikaning amaliy ahamiyati o'quvchilarning til boyligini har tomonlama to'liq bo'lib olishlarini ta'minlashdir. Buning uchun biz quyidagilarni yodda tutushimiz lozim: til kishilar o'rtasidagi aloqaning zaruriy vositasidir; tilsiz jamiyatning yashashi mumkin emas; tilning aloqa vositasi sifatidagi ahamiyati uzluksiz ortib boradi; maktabning vazifasi tilni aloqa-kishilar orasidagi munosabatning rivojlangan nozik quroliga aylantirish hisoblanadi. Til oqilona, mantiqiy bilish vositasidir; til birliklari va formalari yordamida bilish jarayonida umunlashtirish, tushunchani muhokama va xulosa bilan bog'lash amalga oshiriladi; til va nutq tafakkur bilan uzviy bog'lanadi. Biz fikrni nutqda shakllantiramiz. Tilni egallash va nutqni o'stirish bilan o'quvchining fikrlash qobiliyati ham o'sadi.

Bu masala bo'yicha bir qator fikrlar mavjud. Ba'zilar erta yoshda boshqa tilni o'rganish ona tilini o'zlashtirishga xalaqit beradi va uni o'rgatish yoshi kattaroq bo'lishi kerak, deb hisoblashadi. Boshqalar, erta maktab yoshida o'rganish bolalarning turli qobiliyatlarini to'liq rivojlantirish uchun zarur deb hisoblashadi. Masalan, ikki tilda gaplashadigan ikki tilli bolalar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning til o'rganish ko'nikmalarini muvaffaqiyatli bo'lishi uchun darsda ishning o'yin turlaridan foydalanish kerak, chunki kichik yoshdagi o'quvchilar uchun o'yin atrofdagi dunyoni o'rganishning asosiy shakli hisoblanadi. O'quvchilar bir-biri bilan bellashib, yangi so'zlarni takrorlab, yangi materialni yaxshiroq o'zlashtiradilar. Kognitiv o'yinlar ko'nikmalarni rivojlantirish uchun qanday xizmat qilishini aniqlashimiz kerak. Ma'lumki, o'yin boshlang'ich sinf o'quvchilarining

kognitiv faoliyatida etakchi o'rinni egallaydi. Aynan o'yin quyi sinflarda qo'llash uchun eng mos keladi, chunki o'qituvchining ham, o'quvchilarning ham ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish, leksik va grammatik materialni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun cheksiz imkoniyatlar mavjud. Ko'pgina iqtidorli o'qituvchilar o'quv jarayonida o'yinlardan foydalanish samaradorligiga e'tibor berishdi.

O'zbekistonda boshqa fanlarda bo'lgani kabi ona tili uchun tayanch va fanga oid umumiy kompetensiyalar tizimida kommunikativ, axborotlar bilan ishlash, o'zini o'zi rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik, milliy va umummadaniy, matematik savodxonlik, texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalari belgilangan. Mazkur kompetensiyalar o'quvchilarga ona tili fani orqali singdiriladi.

Metodik fan sifatida ona tili o'qitish metodikasi maktabda o'qitishning o'quvchilar nutqining yaxshi rivojlanishiga kafolat beradigan tilni har tomonlama bilishning ijtimoiy rolini tushuntiradigan yo'llari bilan ta'minlashi kerak. Demak, nutq o'stirish maktabning muhim vazifasidir.

Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-son qarori bilan tasdiqlangan 24 maktab ta'limining DTS, o'quv reja va o'quv dasturlarida kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim mazmuni "an'anaviy ta'limda ustun bo'lgan "bilish paradigmasi" o'rniga "bilimlardan muammoli vaziyatlarda o'rinli foydalanish" paradigmasi ustunlik qilmoqda".

X.G'ulomova va Sh.Yo'ldoshevalar tomonidan tuzilgan «Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi» nomli ma'ruzalar matnida esa bog'lanishli nutq, badiiy asarni tahlil qilish, badiiy asar matni ustida ishlash va turli janrdagi asarlarni o'qishga oid metodika mohiyati yoritilgan. E'tiborli jihati shundaki, mazkur ma'ruzalar matnida qayta hikoyalash usulidan foydalanish va uning turlari haqida alohida to'xtab o'tilgan.

Amaliyot kishi bilimining manbai va harakatlantiruvchi kuchi, haqiqat mezoni va bilim tojidir. Analitek-sintetik ishlar yordamida til ustida kuzatishdan umumiy xulosa chiqarishga, nazariy ta'rif va qoidaga, shular asosida og'zaki va yozma tarzda jonli nutqiy aloqaga, to'g'ri talaffuzga o'tadilar. Ular kuzatish jarayonida bilib olgan, uzlashtirgan qoidalarini amaliyotga tatbiq etadilar.

Metodika bilish nazariyasidan tashqari, yangi fanlar, xususan, psixologiya, pedagogika ma'lumotlariga tayanadi. Pedagogik psixologiya bilimlarning o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini, ko'nikma va malakalarning shakllanish jarayonini tekshiradi. Metodika psixolingvistika bilan ham bog'liq.

Metodikaga psixolingvistika nutq haqida, uni talab qiluvchi sabablar, nutq turlari, nutqni qabul qiluvchi signallar va boshqalar haqida ma'lumot beradi.

A.Hamroevning tadqiqot ishida boshlang'ich sinf ona tili ta'limida o'quvchilarning ijodiy faoliyatini loyihalashtirish haqida so'z yuritilar ekan, bu jarayonda o'quvchilarning ijodkorligini oshirishda turli mashq turlaridan, jumladan, nutqiy instruksiyalardan unumli foydalanilgan. Tadqiqotchi tilning lug'aviy birliklari ustida ishlash, topishmoq, maqol va she'riy parchalar matnining grammatik mavzu bilan

bog'liq lingvistik tahlili o'quvchilar lug'atini boyitishi, aqlini charxlashi, kuzatuvchanlik, ziyraklik, topqirlik ko'nikmalarini shakllantirishini alohida ta'kidlagan.

Shuningdek, metodika, didaktika, umumiy pedagogika bilan o'zaro bog'liq. Ona tili o'qitish metodikasni ona tilinnng ma'lum qismini amaliy, ma'lum qismini nazariy egallashni nazarda tutadi. Shuning uchun ona tili - lingvistika metodikasining muhim asosi hisoblanadi.

Savod o'rgatish metodikasini ishlashda fonetika, fonologiya, grafika asos bo'ladi. Lug'at ishini tashkil etishda leksikalogiya, so'z tarkibi, so'z yasalishini o'rganishda so'z yasalishi, etimologiya, grammatika asos bo'lsa, morfologiya va sintaksis til qurilishi haqida tushuncha hosil qilishda, to'g'ri yozuvga o'rgatishga orfografiya nazariyasiga asoslanadi.

O'qish metodikasi adabiyot nazariyasiga asoslanadi. Chunki o'quvchilar badiiy asarni amaliy tarzda tahdil qiladilar. Boshlang'ich sinflarda adabiyotshunoslikdan nazariy ma'lumot berilmaydi, ammo metodika adabiy asarning yaratilish qonuniyatlarini va uning o'quvchilarga ta'sirini ayniqsa, adabiyotshunoslikka oid mavzulardan asarning g'oyaviy mazmuni, uning mavzusi va mazmunini, qurilishi, janri, tasvirik vositalarini hisobga olish zarur.

O'quvchilarga ona tilni o'rgatish, ularni tarbiyalash, har tomonlama o'stirish vazifasidan kelib chiqib, bilish nazariyasiga asoslanib, barcha yaqin, o'zaro bog'liq fanlar tavsiyalariga asoslanib ona tili o'qitish metodikasi o'z tamoyillarini ishlab chiqadi. Bu tamoyillar umumdidaktik tamoyillardan tashqari tamoyillar bo'lib, o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi o'quv mehnatining yo'nalishlarini belgilab beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilar uchun rivojlanishning asosiy yo'nalishi ob'ektiv bo'lmagan harakatlarni shakllantirishda yotadi. Yillar o'tishi bilan, bu harakatlar joylarni o'zgartirganda, o'yin o'z dunyosini qurishning etakchi, ustun shakliga aylanadi. G'alaba qozonish uchun emas, balki o'ynash - bu o'quvchilar o'yinining umumiy formulasi, motivatsiyasi. (O. M. Leontiev). O'quvchi keng, to'g'ridan-to'g'ri erishib bo'lmaydigan voqelikni faqat o'yinda, o'yin shaklida o'zlashtira oladi. Bu dunyodagi o'yin harakatlari orqali o'tmish dunyosini o'zlashtirish jarayoniga o'yin ongi ham, noma'lum o'yin ham kiradi. O'yinda kattalarni taqlid qilish tasavvurning ishi bilan bog'liq. O'quvchi haqiqatdan nusxa ko'chirmaydi, u hayotning turli taassurotlarini shaxsiy tajriba bilan birlashtiradi.

Shuning uchun o'yin har doim improvizatsiyadir. (O'yin improvizatsiya) O'yin mustaqil faoliyat bo'lib, unda o'quvchilar birinchi marta tengdoshlari bilan aloqa qilishadi. Ularni yagona maqsad, unga erishish yo'lidagi birgalikdagi sa'y-harakatlar, umumiy manfaatlar va tajribalar birlashtiradi. O'quvchilar o'yinni o'zlari tanlaydilar, o'zlari tashkil qiladilar. Ammo, shu bilan birga, boshqa hech bir faoliyatda bu erdagidek qat'iy qoidalar, xatti-harakatlarni shartlash yo'q. Shuning uchun o'yin (o'yin) o'quvchilarni o'z harakatlari va fikrlarini aniq maqsadga bo'ysundirishga o'rgatadi, maqsadlilikni tarbiyalashga yordam beradi. O'yinda o'quvchi o'zini jamoa a'zosi

sifatida his qila boshlaydi, o'rtog'lar va o'zining xatti-harakatlari va ishlariga adolatli baho bera boshlaydi. O'qituvchining vazifasi o'yinchilarning e'tiborini his-tuyg'ular va harakatlarning umumiyligini uyg'otadigan maqsadlarga qaratishdir.

Bir-birini genetik jihatdan almashtiradigan va faoliyat turining butun hayoti davomida birgalikda mavjud bo'lgan uchtasi mavjud: o'yin, o'rganish va ish. Ular yakuniy natijalar (faoliyat mahsuloti), tashkiliy jihatdan va motivatsiyaning o'ziga xos xususiyatlari bilan farqlanadi. Mehnat inson faoliyatining asosiy turidir. Mehnatning yakuniy natijasi ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulot yaratishdir. Bu kolxozchi yetishtirgan hosil, po'lat erituvchi po'lat, olimning ilmiy kashfiyoti, o'qituvchi saboq bo'lishi mumkin. O'yin ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulotni yaratmaydi. Shaxsning faoliyat sub'ekti sifatida shakllanishi o'yindan boshlanadi va bu uning katta, doimiy ahamiyatidir.

O'quvchining aqliy rivojlanishida o'yin, birinchi navbatda, kattalar dunyosini o'zlashtirish vositasi sifatida ishlaydi. Unda o'quvchi erishgan aqliy rivojlanish darajasida kattalarning ob'ektiv dunyosi o'zlashtiriladi. O'yin holati (o'yin holati) almashtirishni (odamlar o'rniga - qo'g'irchoq), soddalashtirishni (masalan, qabul qilishning tashqi tomoni o'ynaladi) o'z ichiga oladi. O'yinda, shunday qilib, voqelikka taqlid qilinadi, bu o'quvchiga birinchi marta faoliyat sub'ektiga aylanish imkonini beradi. O'yin erkin, tabiiy ravishda tashkil etiladi. Hech kim o'quvchini stol o'yinlarini soat 10 dan 11 gacha, 11 dan keyin esa ona-qizlarni o'ynashga majburlay olmaydi. O'yinni tashkil qilish mumkin, lekin uning o'zi buni qabul qilishi kerak.

Unga nima taklif qilingan. Ammo o'yinning mazmuni, o'quvchining unga jalb etilishi, o'yinning to'xtatilishini tartibga solish qiyin. O'quvchining o'zi bir o'yindan ikkinchisiga o'tadi. Turli xil tadbirlar bir-birini to'ldiradi. O'quvchi darslar tugaganidan keyin zavq bilan o'ynaydi. Darsni tashkil etishda o'yin momentlari ham muvaffaqiyatli kiritiladi. O'yin vaziyatlari elementlaridan iborat dars o'quvchini o'ziga jalb qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari chet tili darslarida «o'qituvchi, yo'lboshchi, sotuvchi» rollarini o'ynashga tayyor bo'lishadi va rolga asoslanib, tilni faol o'zlashtiradilar.

Shunday qilib, o'yin o'quvchining psixologik rivojlanishining ajralmas qismi bo'lib, uning hissiy, intellektual qobiliyatlari va imkoniyatlarini ochib beradi. O'yinlar boshlang'ich sinf o'quvchilari hayotida keng namoyon bo'ladi. Ular ruhiy stressni talab qiladi, lekin ular hissiy dam olishga, do'stona raqobatga va o'quvchilarning bilim faolligini oshirishga yordam beradi. boshlang'ich sinf o'quvchilarning til o'rganish ko'nikmalarini didaktik jarayonida o'yinning o'rni etakchi.

FOYDALANILGAN BOSHQA ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining roli // . – T.: O'zbekiston, 2017. – 48 b.

2. Matveeva Ye.I., Patrikeeva I.E. Deyatelnochnyy podxod k obucheniyu v nachalnoy shkole: urok literaturnogo chteniya. – Vita-Press, 2016. – 550 s.
3. Stan, V.R. The importance of literature in primary school pupils' development and personal growth. The 6th International Conference Edu World 2014 "Education Facing Contemporary World Issues", 7th - 9th November . – pp 454-459.
4. Safonova V.V., Solovova E.N. Ingliz tilidagi boshlang'ich ta'lim dasturi / - M .: AST: Astrel, 2006 - 47s.
5. Alavuddinova N. Ona tili darslarida ijodiy fikrlash ko'nikmasini shakllantirish metodikasi: ped. fan. nom-di diss. avtoref.TDPU. – T., 2008.– 24 b
6. Muhiddinova X. Ta'lim bosqichlarida o'zbek tili o'qitilishi uzluksizligini ta'minlashning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish ped. fan. nom-di diss. TDPI – Toshkent, 2011. -270 b.
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son qarori. - 49 b.
8. O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: "O'ME" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006.– 2-jild, 582-b.
9. Saidov M. O'zbek maktablarining 5-sinflarida ona tili ta'limi jara'ida tafakkurni rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlari va ulardan foydalanish metodikasi: ped. fan. nom-di diss. avtoref.TDPU. –Toshkent, 2000.– 25 b.
10. Bepalko V.P.Pedagogika i progressivnye texnologii obucheniya M 1195 s 78
11. Afanaseva V.N. Didaktika dlya odarenykh detey // Odar. rebenok. - 2010. - № 6. - S. 50-5
12. Mahmud Qoshg'ariy. Devonu lug'otit turk // 1-jild. Tarjimon va nashrga tayyorlovchi Mutallibov S. – T., 1960.
13. Mutalipova M.J. Xalq pedagogikasi. -T.: "Fan va texnologiyalar", 2015. – 160 b.
14. Saidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiya: tahlil, ta'rif, mulohazalar. – Toshkent: O'qituvchi, 2000. – 42 b.
15. Saidahmedov N. Pedagogik amaliyotda yangi texnologiyalarni qo'llash namunalari. –Toshkent: RTM, 2000. - 46 b.